

Chr. Prams

Optegnelser

om

Flekkefjord 1805.

(Føljeton til „Flekkefjords Budstikke".)

Flekkefjord
Trykt i T. R. Tønnesens Bogtrykkeri ved T. A. Birkeland.
1877.

skulle være: 1) at man kun bruger Fisk, som alligevel vilde være tabte for Reproduktionen;

meget lange Rester uden af
ligt deraf.

*). Livingston Stone, p. 240.

Et Bidrag til Flekkefjords Historie.

Nedenstaaende Reisebemærkninger hidrøre fra vor bekjendte Landsmand, Digteren Christen Pram, der i Aarene 1804—1806 bereiste Norge paa Statens Bekostning for at undersøge Næringsveienes Tilstand. Prams udførlige Beretning om denne Reise henligger endnu utrykt paa Universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn. Af Interesse for Flekkefjord, af hvis Skole jeg i sin Tid har været Discipel, har jeg ladet afskrive, hvad der angaar denne By.

Christiania den 18de Januar 1877.

L. Daae.

Den 7de October 1805 forlod jeg Lunde for at reise derfra ned til Flekkefjord, Farsund, og videre langs Havkysten til Mandal, hvorfra jeg paa Opreisen havde fulgt Landeveien eller Postveien i nogen Afstand fra Kysten.

Jeg maatte gjøre den første Mil ned ad Lundevandet til Baads, da der ingen Landevei er. En Dag maatte jeg bie over i Lunde, fordi det stormede, saa det var umuligt at fare denne Mil, hvilket her meget ofte er Tilfældet. Uagtet Vejret nu var ret godt, blev dog Baadefarten ved nu, medens vi vare underveis, opkommen lidt stærk Kuling,

allerede farlig. Denne ene Miils Roening varede fire Timer; den medtager ofte en hel Dag, og koster ei sjelden de Færdslende Livet. Klipperne paa begge Søens Sider ere ikke af de meget høie; men overhoved ere de tilhobe nøgne og af det goldeste Udseende. Alligevel seer man, især paa Søens nordvestre Side nogle men smaa og adspredte Indhukke, med dyrkede Marker og Bønderboliger, og et Stykke opad Siderne ere de for det meste jordklædte, tildeels og bevoxne med Træer eller Buske. De udgjøre en Kjæde eller sammenhængende Aas, inden for hvilken man ei kan se hvad der er. Man sagde mig at der tvertindover lige op mod Eggersund eller Helleland, var intet andet end saakaldet Hei, Afvexling af golde Bjergknolde, Sumphuller, eller knudrede Sletter, hvor der i Nærheden af Lundebygden, af Havkysten eller Soggendal og af Heskestad, som ligger derinde, og af Helleland, boer hist og her en enkelt Bonde, men at det øvrige er tilsammen øde Ørk, hvor hist og her findes maadeligt Græsning i Sommertiden. — Det sagdes ogsaa, som jeg desuden kunde vide saa at maatte forholde sig, da jeg havde gjort Reisen saa mange Mile hen ad ligesaadanne Egne, at der af denne Ørk er mange Strækninger, som ved Dyrkning, naar der var skaffet muligt Udløb for det der stagnerende Vand, vilde blive rigelig lønnende Agermark' da Elevationen over Havets Vandspeil langtfra er der endnu saa høi, at der var noget at frygte for Kulden i et Klima, som ved Havets Nærhed desforuden er meget formildet og dertil kun lidt over den 58de Grad. Hovedaarsagen hvi det ei skeer er Adgangens, Kommunikationens, uden høist besværligt og kostbart Veianlæg, til Umulighed grændsende Vanskelighed. — Atter altsaa her, Veie den første Nødvendighed, Opdyrkningens første Betingelse.

Det dyrkede, ja det dyrkbare, man seer, udgjør vistnok kun saare lidt, maaske i nærværende Skikkelse ikke 1 Procent af det Hele; men derom er man ved en gjennemstreifende Beskuelse dog virkeligen ikke i Stand til at gjøre sig

noget i mindste Maade efterretteligt Begreb. I Holland, som vel ikke ellers har megen Lighed med disse Egne undtagen deri, at man og der seer overmaade lidt dyrkbart Land mod det meget der bestaar af nøgne Steen eller Flyvesand, er der dog 913 Mennesker pr. Kvadrat Miil, og i Bohuslehn, som synes endnu mere ørkenmæssigt, saa det mange Steder forekommer ei endda meget at have Fortrin for disse Egne, er det dyrkede saa meget, at der lever 1440 Mennesker paa hver Kvadrat Miil, altsaa ei saameget mindre end overhoved i mange af Europas sydligere Lande under blidere Himmelegne.

Sikkerligen gjør man, som jeg før har bemærket, Norge Uret, naar man beregner dets Areal som flade, overalt dyrkbare Landes, og anseer derefter den nærværende Befolkning som meget ringere end den virkelig er. Ved denne Ansættelse burde vistnok fradrages alt hvad der er i sig reent ud ei at dyrke eller beboes, thi skulde man regne alle endog med evig Snee bedækkede eller utilgjængelige Klipper, til Norges beboelige Areal, saa burde man og regne dets gamle Provindsers Islands Jøkeler og Fjelde og hele Grønland, med samt den forlorne Østbygd, til Landets Areal. Men hvad der nu er at regne for dyrkbart Land, hvad ikke, det faar man først at vide, naar den omsider begyndte Opmaaling, anstillet som det sig bør, bliver færdig. Meget vil ganske vist findes ved anvendt Flid at kunne ernære Mennesker, medens det dog nu ligger aldeles unyttet, hvor meget, vilde Korterne og de dem vedføiede Oplysninger udvise.

I den sydligste Deel af Lundevandet lander man ved et Eid eller en Isthme, som danner sig mellem denne Sø og en kun en 3—4000 Alen vestligere beliggende meget mindre, der ved en liden Aae og strax endnu en anden Indsø Logen kaldet, staae i Forbindelse med Grisefjorden en Arm af den større Fjord, ved hvilken Byen Flek-

kefjord ligger. Ved denne Isthme, Flikeid kaldet, er Næs Sogn, Lunde Sogns Annex, samt en Deel af Soggendals Præstegjæld, en Halvø, hvis nordre Side er stilt faste Land ved Lundevandet, og dets under Navn af Aaen Sire bekjendte store Kataract, hvorved dets fra Siredalen og rundt om fra Fjeldene af mange mindre og større Elve og Aaer nedrindende Vand styrter sig i Havet; paa den søndre eller den sydøstlige Side ved den nys benævnte Række af Fjorde. — Isthmen selv er en temmelig høi og meget steil Klipperyg, over hvilken alle de, der have Varer at bringe fra eller til Flekkefjord, maa føre dem. Kjøbstadens Kommunication med hele det omliggende Land, det er Lunde og Bakke Præstegjælde, tildeels og Hellelands, gaar herover og har ingen anden Vei. Ikke desmindre har der siden en ukjendt Oldtid over denne Isthme aldeles intet Veianlæg været; man har maattet kravle med sine Byrder her op og nedover, fra Steen paa Steen, uagtet den er sandsynligere ei under 400 Alens perpendiculaire Høide, meget steil stigende, og Grunden vel bestaar af fast Klippe, men er belagt med store og smaae løse Stene, som ligge der i den vildeste Uorden i alle mulige Retninger. Det er først nu 1803 eller 1804, at der er begyndt paa en saa aldeles nødvendig Veis Anlæg; og skjøndt det var forbundet med en Besværlighed, som man, kun ved at see det for Øinene, kan gjøre sig noget Begreb om, har den omtalte Kapt. Ely dog bragt den saavidt i Stand, at den nu, da jeg reiste her, feilede blot nogle hundrede Alen. Det der var færdigt var en fortræffelig Chausée, omlagt for at formindske Bratheden i bekvemme Bøininger. Ei alene har Kapt. Ely uden al Gjengjældelse paataget sig og udført Bestyrelsen af dette Arbeide, men det er, dog med Vedkommendes Samtykke, aldeles et privat Arbeide, der ikke har kostet Staten det mindste. Det er de tilgrændsende Sognes Bønder, der have ved Overeenskommelse vedtaget at forrette Arbeidet, og tilbringe Materialierne. Det der nødvendigen blev at betale i Smedeløn, for Steenhugger,

Redskaber, o. m. er tilveiebragt ved aftalte Bøder for hver af de Paagjeldende, som kom for seent til Arbeidet, eller forsømte noget deraf. Ogsaa Vedligeholdelsen have de eenet sig om. — Der skal en Mand, som ved sin Karakter og Forhold har vidst at skaffe sig Tillid og Hengivenhed til at faa Almuesmanden til at eenes om et for hver saa byrdefuldt Arbeide. Der skal streng Retskaffenhed til at vedligeholde Enigheden. — Først efterat det er færdigt, forstaar Bonden, at han har arbeidet til egen Fordeel.

Da det er nærved ubegribeligt hvorledes det har været muligt her at frembringe svære Byrder og Læs, saa er det indlysende at Lettelsen for al den Besvær er en sand Velgjerning mod alle dem, der ad denne Vei, maa føre alt hvad de behøve at hente eller afhænde, en Lettelse som ei kan forfeile den bedste Indflydelse paa al Næring og Omsætning i de omliggende Egne, følgelig og i Tiden paa disses Opdyrkning og Befolkning.

Befrielsen fra den Nødvendighed at fare siden til Baads op over Lundevandet synes der imidlertid indtil videre ei at være at tænke paa. Muligen vil det, naar Opmaalingen faar gjort disse Egnes indre Udseende beskueligt, vise sig, at der lader sig fare til Lands inde mellem Egne, som nu i deres øde Tilstand, da det er overalt saa vanskeligt at komme frem, ingen kjender.

Den indenfor Flikeid begyndende, og nedad til og forbi Flekkefjord løbende Række af Vande og Fjorde er paa begge Sider begrændset af ei saa høie som bratte Bjergkjeder nedenfor hvis Fod der somme Steder er en liden Strimmel fladt og dyrkbart Land, andre og de fleste Steder lidt eller slet intet, da Bjerget lige fra Vandet stiger med eet i Høiden. For en Deel ere dog de bratte Fjeldsider bevoxne med Skov eller Krat og enhver Plet, der er saaledes beliggende, at den kan modtage Dyrkning, er især nede ved Flekkefjord omhyggeligen dyrket, løse Stene bortryddede, Jord paaført hvor den manglede.

Fra Flikeid ned til Flekkefjord, er langs denne Række

af Vanddrage en Miil, der fares i Baad; men saa lidet dybt er Vandet nogle Steder, at man maa stige ud, medens Baadfolkene trække Baaden frem paa dens Kjøl. Et Sted er der en ordentlig gravet Kanal; men den er ei dyb nok for lastede Baade, eller der er ikke Vand nok til at vedligeholde Dybet. Der maatte en ordentlig Kanalsluse til, dersom Farten her skulde være tilbørlig. — Skjøndt ei uden Besvær maa man dog fare frem paa denne Maade, thi her er ingen Landvei.

Hvor den ommeldte Række af ferske Vande forener sig med den fra Havet hid indskaarne Fjord, er en ganske liden Slette, faae hundrede Alen lang og bred. Bjerget staar her for det meste lodret, men dets Ujevnheder danne oppe fra Sletten adskillige smaae Terrasser. Her er det Byen er anlagt. Havfjorden danner der et rummeligt Bassin, hvis Indløb er krummet mellem de stedse meget steile Klipper, saa her er Læ for alle Vinde. Der er vel faa Søsteder i Verden der have en mere malerisk skjøn og i Hensyn paa Skibenes Sikkerhed og bekvemme Leie fordeelagtigere Beliggenhed. Havnen er lige indtil Landbredden dyb nok for endog de dybest stikkende Fartøier. Den ubetydeligste Forsvarsanstalt var nok til at holde den stærkeste angribende Magt ude. Der er knapt en Fjerdingvei ad den dybe kun faa Favne brede Indløbsrende ud til den vide Fæddesfjord, ad hvilken man herfra har kun en Miils Vei ud til det aabne Nordhav. Den lille med Haver, Agre og Græsmarker beklædte Slette udenfor Byen, Bjergene med de mange med friskeste Grønt dækkede Terrasser, hvis livlige Udseende de nøgne Klippers mørke Farve saa meget forhøier, Perspectivet gjennem den smale Aabning mellem Klipperne paa begge Sider, opad Dalen, hvor man seer Breddene af den indre Fjord og de øvre smaae Vande prydede med Bønder-Boliger, Synet af alt dette henover den ualmindeligen net ja elegant byggte By, gjør Flekkefjord til en af de vakreste Smaastæder der kan tænkes.

Skjøndt ikke, som Christianssand, anlagt efter nogen

symmetrisk, egentligen slet ikke efter nogen, Plan, og skjøndt denne, som de andre norske Byer, der ere anlagte paa Steder, hvor slet ingen Vogne engang kan bruges, har alt for smale Gader, har den dog een eller et Par Gader, som ei ere endda saa ganske trange, men paa de i Øine faldende Udkanter mange pyntelige Vaaninger, og selv inde i Byen faae eller ingen elendige Hytter. Er her intet som pralende forkynder Rigdom og Yppighed, saa er her heller intet der skiddent, forfaldet og usselt anmelder Armod eller Usselhed. Kirken, kun høi nok til at hæve sig lidt over de andre Huse, og pryde Byens Udseende, er en ottekantet Træbygning med et lidet Spiir, Kirken paa Fredriksberg ikke ulig.

Det hele fremviser det tækkeligste og blideste Udseende, og maa uden Tvivl forekomme især den til Søes hid Fremmede saaledes, da i Almindelighed den ud mod Havet vendende Side af Norges Klipper især Kysten fra Lindesnæs hid op forbi, love saa ganske intet af hvad deres Dale indenfor indeholde.

Jo mere opmærksom man betragter denne lille Stad og dens Omegn jo behageligere bliver dens Beskuelse. Man opdager snart, at de grønne Terrasser, de mange smaa Pletter og Hukker, man her ser til smilende Frugtbarhed opdyrkede ere det, de ere, ved Indbyggernes anvendte Flid, at det hele var uden overordentlig Rødningsarbeid en Fjeldkrog, som fremviste intet andet end Ruiner af søndrede Klippeklinter, Our og Grus. Enhver Jordplet af maaske 1000 Kvadrat Alen, har maaske fordret to eller flere Tusinde Læs Steens Bortrømning. Mange Steder, hvor der nu sees en grøn Terras, have ingen anden Adgang end ad en lang Stige, ved hvilken man her maatte klatre opfor i Sække eller Kurve at bære did op den Jord, der er, og den Gjødning der frugtbargjør den.

Jeg har paa sit Sted forhen talt om med hvad Møie

Chr. Prams: Optegnelser om Flekkefjord 1805.

og Vindskibelighed Christiansunds Indbyggere have opdyrket deres golde Øer. Det er et ikke ringere Arbeid, Flekkefjords have anvendt, for at gjøre deres Fjeldkrog beboelig og tækkelig. Det er ikke for Pyntens Skyld Indbyggerne have foretaget sig dette; det er især for at opfylde den nærmeste Omegns totale Mangel paa Græsning, og skaffe Føde til de Kreature, der ere dem, for her at leve, uundværlige. Beliggenheden gjør at Resultatet af dette deres Arbeid er saa fremlysende. Dog sætte nu Indbyggerne ogsaa Ære i at eie og at kappes med deres Medborgere om hvo der bedst kan benytte et lidet Jordstykke. Et saadant maa saafremt muligt er enhver Huseier have at fremvise. Mindste Plet betales derfor og meget dyrt.

Vedføiede tabellariske Udtog af Folketællingen 1801 viser at denne lille By beboedes da af ikkun 148 Familier, altsaa endog færre end det usle Eggersund, og kun Fjerdedelen saa mange som Stavanger. — Af disse sees 16 at have været Kjøbmænd eller Handlende, 10 Skippere, 38 Haandværkere eller Professionister, og kun 2 Vertshusholdere; Resten Søfolk, Haandarbeidere, Fiskere o. d. l. Endskjøndt det hele Menneskeral her er mindre, vil det allerede sees at Forholdet mellem Eggersunds og Flekkefjords Befolkning i Hensyn paa sammes Næring og Beskaffenhed, er til Fordel for denne sidste By, uagtet de 148 Familier have dog tilsammen kun 596 Mennesker, ganske lidt over 4 for hver Familie hvilket viser at Mængden ogsaa her er Fattigfolk; dog det kan ogsaa vise, at Søfolk, Mennesker i smaa Kaar, ere her gifte, det viser at de have ikke talrige Familier, ei derfor just at de ere fattige. Deres Boligers penne Udseende, selv Beboernes af de ringere Kaar, vidner om det modsatte.

De mærkeligste Kjøbmænd ere:

Lars Soland, der har, uden at have eiet noget at begynde med har arbeidet sig op til en Formue, der troes at være 100,000 Rdlr. eller mere. Han eier et Savbrug ved Siredals Vandet med Skove, 6 Skibe af 328 Kom=

merce-Læsters Drægtighed, som gaar i Fragtfart. Han har ingen Krambod, driver ingen Slags Detailhandel, men speculerer i det store og med Held.

Anders Tiørsvaag, som eier to Savbruge i Siredalen, og 4 Skibe 109 K.-L. drægtige, har Krambod og driver betydelig Bondehandel. Han vurderes paa en 30,000 Rdlr., men skal have eiet betydeligere mere.

Andreas Jacobi Tjørsvaag, den forriges Søn, driver Handel for egen Regning, men fører alligevel selv et ham tilhørende Skib. Denne Mand var nyligen etableret.

Jens Henrik Behr, Lodsoldermand, eier ogsaa to Save i Siredalen, drivtig Kjøbmand, vurderes paa en 20,000 Rdlr.

Christopher Behr, den forriges Søn, har adjungeret som Lodsoldermand, en flink ung Mand, eier 1 Skib, har Part i et Savbrug, driver Bondehandel — er Svigersøn af A. Tjørsvaag.

Peter Schiønning for faa Aar siden etableret, udmærket ved Kultur og Handelskundskab, og Retskaffenhed, eier 2 Skibe og Deel i et Savbrug, virksom arbeider sig frem, endnu dog uden betydelig Formue.

Christian Larsen; der har som Skipper samlet sig en liden Formue, som han med Klogskab har anlagt i en drivtig Bondehandel, et Savbrug og et Skib — en meget brav Mand.

Jens Schiønning Smith, en ung drivtig Mand, der selv bygger sig Skibe, og eier saaledes 2, skjøndt kun faa Aar etableret troes han dog at have tillagt sig en Formue af en 20,000 Rdlr.

Aslak Aslaksen en velhavende og brav Kjøbmand der fører selv et ham tilhørende Skib.

Peter Resos Bondehandler eier et Par Skibe og en 10,000 Rdlr.

Brynild Thorsen, driver Krambod og Bondehandel, eier 3 Skibe af 108 K.-L. Han er Repræsentant for baade Flekkefjord og Farsund.

Foruden disse ere her endnu
Søren Vaage der eier 3 Skibe.
P. J. Lomvig = = 3 —
Tønnes Sande = = 2 —
Lars Kaarsted = = 2 —
samt endnu otte der eier hver et Skib, tilsammen i Aaret 1804 20 Skibseiere og 44 Skibe af 1320 Kommerce-Læsters Drægtighed, i hvis blotte der altsaa stikker en Formue af henved 200,000 Rdlr.

Et saadant Antal for det meste flinke og duelige, ogsaa formuende Handlende maatte synes Bevis for en betydelig Handel i denne lille Stad. Den betydeligste er Fragthandelen med disse Skibe, som ei ofte faa Ærende hjem. Med Oplandet har Staden lidet at gjøre, da Landet forsynes ved Bondehandlere og Omløbere, og da dertil Kommunicationen med de øvre Egne har hidtil været, og, paa det over Flikeidet nu lagte Veistykke nær, er endnu stedse saa saare besværlig. Denne Besværlighed afhjelpes ikke ved den begyndte Postvei. Dertil hørde fremkommelige Veie tvert ind i Landet.

Handelskarlene eller de af Bønderne som faa Koncessioner til at handle, berettiges derved ikkun til at afhandle Bønderne deres Producter af Fødevarer og Skind, og levere dem Korn; men de handle med alt, og gjøre for Oplandet Kjøbmænd og Kjøbstæd overflødige. De forsyne sig med alt hvad de have Haab om at afsætte i de Toldopsigten unddragne Udhavne, og undersælge saaledes Kjøbstædmanden. Udhavnenes Beboere, her i Egnene nær nedad til Næsset især, tilhandle sig allehaande af de forbiseilende Skippere. Lodsene og Fiskerne have Oplag, og Bondehandlerne besørge Afsætningen. Disse ere, her især ofte drikfældige Vagabonder. De paasnyde Almuen slette Varer og Overflødigheds Kram, de skaffe sig Kredit, og bedrage. I forrige Aar druknede to af disse Handlere da de beskjænkede vare i Færde med at hjembringe 500 ℔ Kaffe, som de den Gang dog havde indladet i deres Baad i Chri-

stiansand. De tage stundom noget i Kjøbstaden, der da tjener dem til Maske for det meget mere de tage i Udhavnen. — At Kaffedrikken er bleven almindelig i disse Egne, ogsaa blandt Almuen, saa her consumeres deraf for betydelige Summer, hvoraf lidt eller intet staar i Toldbøgerne, er denne Handel at tilskrive.

Af Sorenskriveren Listerlehn Cancelliraad Balle, der, da Flekkefjord ikkun skal gjelde for Ladeplads, ikke Kjøbstad, er Stedets Øvrighed, har jeg faaet følgende Fortegnelse over Byens Mennesker, der vel mere synes end er forskjellig fra den jeg har uddragen af Folketællingen 1801.

Embedsmændene, en Told-Inspectør, en Told-Casserer, en Visiterer, en Veier og Maaler, en Læge og en Apotheker . . . . 6.

Kjøbmænd . . . . 12.

Skippere . . . . 27.

Høkere . . . . 6.

Haandværkere:

Guldsmede	2.
Grovsmede	2.
Kunstdreiere . . .	1.
Kobbersmed	1.
Hattemager	1.
Skræddere	2.
Skomagere	4.
Snedkere	3.
Glarmestere . . .	2.
Seilmager	1.
Parykmager . . .	1.
Murmestere	2.
Navigationslærer . .	1.
Styrmænd, Tømmermænd, Matroser og Dagleiere	77.

. . . . 101.

152.

Her var altsaa 1805 foruden 4 til Byen hørende Fordbrugeres, Skolelærerens og Klokkerens, endda tre, altsaa dog i alt 9 Familier flere end 1801; Forskjellen imellem Sorenskriverens og den af Folketalslisten uddragne Opgave beror formodentligen paa, at nogle af dem, som i denne ere angivne som drivende en vis Næring, ere af Sorenskriveren indbefattede under den Benævnelse Dagleiere.

Tvertimod hvad der høres i alle andre især de mindre Stæder roser man her Haandværkerne, og fremviser for at hjemle denne Ros, godt Arbeid af dem. De have saaledes en særdeles god Kobbersmed, meget gode Snedkere, Skomagerne arbeide fortrinligen; ligeledes som baade deres Skibe og Huse bevise Tømrerene. Jeg saa af dem alle Arbeid, som hjemler det gode Vidnesbyrd. Især udmærker sig her en Arbeider i en Art, som man ei her skulde vente, en Kunstdreier ved Navn Jasche. Denne Mand forfærdiger aarligen en stor Mængde yderst nette og vel arbeidede Smaasager af Been og fint Træ. Naalehuse, Etuier til Damernes Syapparat, Fingerbøller osv., saa skjønne, som de her hos Henriques findes forskrevne fra Frankrig; især en Mængde nette Etuier for Traad eller Silke i Form af Pærer. Jeg vedlægger en saadan. — Hans Priser ere billige. Hvad han ei afsætter hjemme, hvor da ei meget heraf er at afsætte, sender han til Christiania, maaske og til de andre Stæder.

Man sagde mig at Christiania, hvor jeg afvigte Sommer saa hans didsendte Sager, at han der havde afsat for cirka 400 Rdlr. Han holder en Svend, som han har tillært. Jeg besøgte ham og saa hans Værksted. Hans Forraad var nylig bortsendt, men jeg saa nok for at se, at han forarbeider selv, hvad han afsætter, arbeider saare godt, og forstaar Arbeidet. Han er en Hollænder, har været her i mangfoldige Aar; et Par af hans Lærlinge have nedsat sig andensteds, en, jeg tror, i Bergen. — Han spilder meget af sin Tid paa et særdeles kunstigt Orgel, som han i flere Aar har havt under Hænde, men som det ei lykkes

ham med, da det er udenfor hvad han forstaar. Uagtet hans utrættelige Flid og gode Afsætning lever han derved bestandigen i ringe Kaar.

Der gaar aarligen mange Penge ud af Landet for deslige Smaating. Materialet koster, om det og maa være fremmed, en Ubetydelighed. Langt den største Del af Prisen lønner fremmed Industri. Han fortjener aldeles Opmuntring, i det ringeste min mention honorable.

Den vigtigste Industri, som drives i Flekkefjord er Skibsbyggeriet. Materialet hentes for det meste fra Oplandets Skove, dog ogsaa for en Del fra det paa Egetræ endnu rigere Nedenæs Lehn; dog viste man mig anseelige Træer, som sagdes mig hidbragte dels fra Bakke- og Lunde- Sognes, dels fra Feddes Skove, hvor man dog ogsaa sagde mig at det efterhaanden blev mere og mere sjeldent. — Som paa alle norske Skibsværfter arbeider man uden at nogen konstmæsfigen oplært Konstructeur forestaar det, og Skibene blive enda saa gode, letseilende og varige, som de der bygges noget andet Steds i Verden. — En Bonde fra Bakke-Sogn forestaar nu for det meste Skibsbyggeriet i Flekkefjord, dog consulerer han stundom en af de lærte Skibsbyggere, som holdes i Farsund af Kundene, og skal af dem have lært meget. — Kjøbmand Jens Schjønning Smith er sin egen Skibsbygmester.

Vel sees der i Aarene 1803 til 1805 kun at være bygte 5 Skibe af 134 Commercelæsters Drægtighed, dog maa dertil lægges de, som i samme Aaringer ere byggede paa Hitterø, i Soggendal og i Fædde, der uden Tvivl ere for Flekkefjordernes Regning, men dertil hører fremdeles den store Mængde aabne Baade, som ogsaa bygges her, som og det Skibsbyggeri de her paa Kysterne havarerede fremmede og indenlandske Skibe udfordre. Tilsammen er dette nok til at sysselsætte drivtige Værfter, naar ogsaa de her af nyt bygte Skibe kun udgjøre $\frac{1}{15}$ af dem der aarlig bygges i Norge.

Reberbane mangler endnu denne vindstibelige By af

hvad der dog synes at høre væsentligen til dens Vindskibelighed.

Fattigvæsenet er her paa den Fod at Byen forsørger sine Fattige ved Reparation af det fornødne. Efter Opgaven ved Folketællingen 1801, var der paa en Befolkning af 596, 23 Almisselemmer, cr. 4 pCt., som ei er meget. Det vilde findes endnu ringere, dersom Tællingen var foretaget paa en Aarstid, da Skibsbygningen og al anden Næringsdrivt er i Virksomhed.

Der blev 1804 lagt en Plan til Fattigforsørgningen, der skulde staa i Forbindelse med en Arbeidsanstalt og med Skolevæsenet. Denne beroede paa, at der af Søfolkenes Hyre, naar de efter fuldendt Reise kom hjem, skulde erlægges en liden Afgift, der da skulde være Fonden. Biskop Hansen paatog sig herpaa at udvirke kongelig Approbation; men Biskoppen blev forflyttet, og det hele bortfaldt. Der blev saaledes ingen Arbeidsanstalt af.

Skolevæsenet, hvis Reform hørde som Hovedsag med til denne Plan, blev derfor og paa den gamle Fod. En gammel lidet skikket Degn var nu den eneste Skolemester. Man haabede af Biskop Kaiser den før lagte Plans Fornyelse.

Byens Huse ere efter hvad Canceelliraad Balle opgav mig 190, inddelte i 4 Roder, Sygehuset for de af Radesygen lidende, Skolen, Pakhusene og Søboderne medregnede. Amtmand Holm i hans Beskrivelse angiver deres Antal 1792 kun at have været 138. Derefter skulde Byen i de afvigte 13 Aar have tiltaget med 52 Huse, altsaa mere end en Fjerdedel af Antallet. Folketallet var 1769 kun 469 har altsaa til nu tiltaget med 127 Mennesker, rigtignok en kjendelig Tilvæxt af ogsaa henved Fjerdedelen men da i 36 Aar. Men Amtmand Holm siger at Folketallet 1792 fandtes at have været 750, hvorefter det 1801 skulde være formindsket med 154 Mennesker. Dette maa være en ren Urigtighed.

midlertid af den For- „7 Stemmer forkastet."

Da Toldbøgerne intet oplyse om den indenlandske Handel eller Udskibning, saa kan jeg om den intet opgive med bestemte Tal. Der gaar til Danmark en hel Del Lax, vel ogsaa andre Fiskevarer, stundom noget Trælast; men hvor meget?

Det er ellers besynderligt, naar den gode Amtmand taler i vred Tone om Flekkefjords Kjøbmænd, fordi de kjøbe Fiskernes Fangst, saa Fisken bliver, som naturligvis, dyrere for de Embedsmænd eller andre Indbyggere, som ellers, at sige om nogen da gad være over at fiske, var at faa kjøbt for hvad de godt Folk vilde give. Han agter da ikke paa, at det er, ved at Kjøbmanden betaler Fiskeren sin Fangst vel, at Fiskeren kan leve, fortsætte og udvide sin Fangst, at det er Kjøbmanden som bringer Productet i Værd, og om han forstaar at berige sig, sættes derved kun i Stand til at udvide sin Virksomhed, saa han ved den kan ernære mange Mennesker, da hvad han vinder saaledes bliver Vinding for det Hele. — Han synes heller ikke om, at de kjøbe Trælast af Bonden, og mener tilligemed Brændeviins Indførselen disse to Feil bleve hemmede, saa vilde Handelen i Flekkefjord naa sin Fuldkommenhed. — Naar dette er Amtmandens ringe Formening, saa er det ikke at undre paa, at de arme Flekkefjordere have maattet transportere deres Trælast op over Fjeldet paa Flikeid, ad en Vei, hvor Transporten, fast det er kun en Fjerdingvei, maatte berøve enten Bonden en god Del af det, han skulde have for sin Last, eller Kjøbmanden det, han burde fortjene paa den, men i begge Fald storligen Skade ei alene Flekkefjords Tømmerhandel men dets hele Handelsomsætning, Opkomst og Velvære.

Af Amtmand Holms Beskrivelse sees Flekkefjord at have Udførsel af en egen Productartikel, som han dog ikke ivrer mod, det er Graasteen, hvoraf Hollænderne fra 1775 til 1779, have udført 300 Ladninger, hvilke at bryde skal

„sætningen i Farsund nærmest vilde maale sig,

have kostet 5154 Rdlr., og have indbragt Kongens Kasse i Kastepenge 3202 Rdlr. Ogsaa fra Mandals Tolddistrikt ser jeg der aarlig udføres en Del Ladninger Graasteen. Jeg havde slet intet vidst, eller lagt Mærke til, om denne Udførsels Artikel, førend jeg kom der, og fik ikke Anledning til at bemærke den førend efter min Hjemkomst. Jeg ved saaledes intet videre om denne Steenudførsel eller dens Bestemmelse.

Meget bidrager Flekkefjord ikke til sit Oplands Skoves Udtømmelse, dersom det, derfra udføres til fremmede Steder, var alt hvad dets Kjøbmænd føre ned fra Siredalens, Bakkes, Lundes, Fæddes, Fjotlands, Gylands og alle de øvrige omliggende Egnes Skove, thi som vedføiede Tabel udviser er der i Aarene 1803, 1804 og 1805 kun udførte 40 Trælastladninger, som endda tilhobe kun have været af 868½ Kommerce-Læster, det er aarlig 289¼ Læster, medens enkelte andre Steder have i et Aar udført indtil nærved 40,000 Læster. Der gaar da vel og en hel Del af det hid nedflaadede Træ til Bygningstømmer og Forbrugning indenlands paa den skovløse Kyst, ligesom og en Del, hvorvel ei saa saare meget, medgaa paa Kystens Værfter.

Tabellen over Norges **Fiskeudførsel** viser, at Flekkefjord tager liden eller ingen Del i samme, saavidt den gaar umiddelbar ud af Riget, hvad tørret og saltet Fisk og Sild angaar, Lax og Hummer, som i denne Tabel ei med indbefattet, undtagne. Det ikke lidet her alligevel ved Kysten og i Fjordene fiskes, bliver altsaa enten i Landet til dets egen Fortæring, eller gaar over Stavanger eller Bergen ud fra anden Haand, men hverken dette eller Beløbet af Laxefisteriet, hvis Product alt eller dog for det meste fortæres i Landet eller i Kjøbenhavn kan til Nøiagtighed findes paa Toldregistrene.

Af den af Amtmand Holm meddelte Fortegnelse over Ind- og Udførselen er der i den hele Række af Aar fra fra 1773 til 1787 udført 19,807 Stkr. Lax, som udgjør

aarlig 1320 Stkr. Lax. Jeg har faaet Vedkommendes Tilladelse til at efterse Toldbøgerne for de sidste Aaringer, men finder f. Ex. for Aaret 1804 slet ingen Lax anført til Udførsel, for Aaret 1805 kun 204 Lpd. 5 Pd., som a 8 Pd. pr. Stk., kun vilde udgjøre en 600 Stkr., medens man derom sagde mig at Laxefiskeriet snarere tiltog end aftog. Opgaven giver altsaa megen Formodning om at være uefterrettelig.

Efter anførte Amtmand Holms Angivelse blev der fra 1773 til 1784 udført Hummer for 29,570 Rdlr. eller aarlig for 2464, siden, i Aarene 1785, 1786, 1787, 7, 10, 18 Ladninger. En Hummerladning er almindelig paa 20,000 Stkr., disse 3 Aars 5 Ladninger maa saaledes have indeholdt en 700,000 Hummere eller, der er aarlig udført en 230,000 Stkr., hvilke a 2 ß pr. Stk., have indbragt en 4800 Rdlr. Ogsaa Hummerudførselen er i den sildigere Tid mere tiltaget end aftaget. Det er altsaa høiligen at formode, at det er urigtigt, naar de sildigere Aars Toldbøger ogsaa her omsætte et Antal for 1803 af 10,000, ja for 1804 af 6000, og for 1805 af 5000. Dog indeholder Amtmand Holms Angivelse Udførselen for hele Flekkefjords Tolddistrikt, Farsund deri medindbefattet, som i den sildigere Tid, skjøndt endnu forenet med Toldvæsenet i Flekkefjord under en Inspecteur, dog har sit særskildte Regnskab. Alligevel sees let den nyere Angivelse, som den findes i den i Toldbogen givne Extract, at være aldeles uefterrettelig. Det er overalt saa selsomt som sørgeligt at Toldvæsenet saa lidet giver Lys om Handelens Beskaffenhed og Gang. Ved Expeditionerne til eller fra indenlandske Steder, naar ingen Told betales, antegnes, siger man mig, intet; men ogsaa hvor der betales nogen Afgivt tilstaar man at i det mindste de summariske eller synoptiske Antegnelser ere oftest urigtige. — Det ligger i Tingenes Natur, at som der ei kan ventes fuld Rigtighed for selve Toldens og Afgivternes Erlæggelse i disse Kystens Udhavne, saa kan der ei heller ventes paalidelige Opgaver af Ud- og Indførselen; men

ganske skulde dog ei disse Opgaver kunne mangle, endog for hvad Smugleriet ikke skjuler, mindst skulde det, der gives være aabenbare urigtigt.

Om den fra Flekkefjord drevne Producthandel kan jeg saaledes ikke melde andet, end at den bestaar i en Del maaske 11—1200 Læster Tømmer eller Trælast, som gaar tildels til Skotland, men for det meste til den franske Bugt og til indenlandske Steder, bestaar sjelden af stort, men af godt Træ, fra de ovennævnte Egne, foruden en Del Hustømmer, der forbruges paa Kysten, og det Skibstømmer, som og de herværende Værfter forbruge —
og i den Fisk her falder i Fjordene og ved Kysten, nemlig Torsk, Sei, en Del Qveite eller Helleflyndre, ofte betydelig Mængde Makrel, som nedsaltes og tjener Sveget til Lækkerspise ogsaa paa fremmede Steder, hvor den i maadelige Qvantiteter ofte betaler sig godt. For en Del forbruges denne Fiskeproduct vel i Landet, men der udføres en hel Del, maaske, dog meget om ei det meste deraf som Provisioner for de her indløbende Skibe, eller i uantegnede Smaapartier. — Sild er her til forskjellige Tider fisket i nogen Mængde, saa Christiansands Indbyggere endog her for nogle Aar siden anlagde et Pakhus til Salteri, men da Tilgangen strax derpaa blev ubetydelig, bortfaldt denne Speculation. — Hummerudførselen har jeg omtalt. Østers falder her, men ikke i nogen Mængde, eller til noget stort Beløb. — Nogle af Kjøbmændene have deltaget i Torskefiskeriet paa det jydske Reef, og paa Grundene i Havet; men endnu eier ingen her Brøndskibe, ei heller spaar man sig ret meget af dette Fiskeri, hvilket ikkun lønner sig, saavidt Fisken kan afsættes i Holland eller hvor den ellers er kjendt som Lækkerspise og Luxvare, og kan kun afsættes i ringe Qvantitet, især ikke, naar Holland omsider engang igjen kan begynde at drive denne dog, tror man, ei vigtige Næring. — Unægteligen er for Resten her Beliggenheden fortræffelig til Deltagelse i Fiskeriet i aaben Sø, thi er ei her og sydefter nær Kysten eller i Fjordene almindeligen

ret meget fiskerig, saa ere de ved Stavanger nævnte Ud-grunde ei langt her udenfor, og man er her saa nær ved det store Nordhav, hvor Fiskeriet skal søges, har god og kort Indseiling til en fortreffelig Havn, som vel undertiden tillægges med Is, men ligger sjelden til Varighed, og er tidlig om Foraaret igjen aaben og fri.

Her udføres en Deel Skindvarer, dog kun efter Angivelserne en 50 til 160 Dægere, medens saavel Felberedere som Garvere ere af de Haandværkere denne By mangler.

Endeligen udføres her en heel Deel Farvemos, Handelen med hvilket Product nok i Norge først blev dreven med noget Alvor af J. B. Lund i Farsund, der nu selv har til dens Tilberedning en Fabrik, som jeg nærmere skal berøre, og som formodentligen snart vil Forædling benytte det meste af den raae Mos her endnu 1805 udførd 68,868 Pund.

Af de her indførte Varer ere desværre Korn og Brændeviin to Hovedartikler som udgjøre alt for betydeligen meget. Dog er her efter den ofte berørte Liste i Amtmand Holms Beskrivelse fra 1773 til 1787 kun indført 128,964½ Td. Korn, som i Gjennemsnit gjør for disse 15 Aar 8600 Tdr. om Aaret, dog saa at det vexlede mellem 4022 Tdr. som det mindste, til 18,457 som (1781) var det høieste, der i eet Aar er indført. Listen viser Indførselen nu at have været:

1803 —	12,139
1804 —	10,076
1805 —	7,469
	29,684 Tønder Korn

eller aarlig 9895 Tdr. seer man nu, at det er Lunde, Bakke, Fedde og Soggendal Præstegjelde med Heskestad Annex til Helleland, der herfra forsynes med alt det Korn de, over hvad de selv avle, behøve og tildeels vel ogsaa Lyngdal, endnu mere Heggebostad med sine Fjeldbygde Egen

Chr. Prams: Optegnelser om Flekkefjord 1805.

og Fjotland, hvilke sidste Bygde ellers vel saa nær kunde søge deres Forsyning i Farsund, saa er det, disse Egnes Mennesker avler mindre end de forbruge, ei endda saa meget i Forhold til deres Antal. De nævnte Egne ere beboede af 16,140 Mennesker, som a 4 Tdr. Korn behøve i alt 64,560 Tdr. Mangle nu disse kun c. 9—10,000 Tdr. Korn om Aaret, saa maa de selv avle 55—56,000 Tdr., og dertil a 5 Fold saa er 11,000 Tdr. Dersom de nu enten kunde bringe det til at avle ei fuldt 1 Fold, eller at saa 4 Procent det er $^{1}/_{25}$ mere, saa bortfaldt aldeles deres vigtigste Trang; de vandt i aarlig Indtægt Værdien af 9—10,000 Tdr. Korn, eller Befolkningen vilde stige til saa mange, som kunde leve af dette Korns Værd, og saa meget nærmere vare de til ved videre at opdyrke deres Grund. Men skulde der kunne tvivles om, at disse Egne jo kunde modtage denne Forbedring i deres Agerdyrkning, eller at den jo kunde udvides 4 Procent over hvad den er?

Der er i de tre sidste Aar 1803 til 1805 indført 312 Tønder Kornbrændeviin. Disse 50,688 Potter Brændeviin, a 40 Potter pr. Tønde Korn ere Productet af 1268 Tdr. Korn i 3 Aar eller af 423 Tdr. Korn aarlig, eller, om der er indsmuglet dobbelt saa meget (som vel kan være Tilfældet, men da, tør man haabe, Høiden) da af 1268 Tdr. Korn aarlig, lidt over 2 pCt. af alt det Korn, der fortæres; en Forbruguing, som, naar denne Nydelse skal taales, ei endda er saa saare stor. Forbruges her nemlig istedenfor de angivne 16,896 Potter Brændeviin virkeligen 50,000 Potter om Aaret, og der af de 16,140 Mennesker, blandt hvilke det forbruges, gives kun 5,380 voxne Mandfolk, der drikke det op, saa gjør dette Qvantum for hver kun lidt over 9 Potter om Aaret. Men af Brændeviindrikkende Mennesker er den ingenlunde Dranker, som nyder hver Dag en Dram af $\frac{1}{4}$ Pot eller $^{1}/_{16}$ Pot, hvilket dog gjør om Aaret 23 Potter. Da der nu vistnok er mange, der drikke ei alene en Dram eller $^{1}/_{16}$ men $\frac{1}{4}$ Pot eller meget mere, saa sees det at dette trippcerede Qvantum ei

forslaar anderledes, end at jo dens langt større Deel af disse Egnes Beboere ere aldeles ædruelige.

Siden imidlertid dette Forbrug udgjør mod det hele Kornforbrug endnu saa lidt af det hele, skulde denne Betragtning da ei kunde bidrage med til at hæve den synderlige Trang, hvori Norges som Danmarks Mennesker holdes, til ei selv at maatte tilberede sig den Drik, det dog tillades dem at nyde, men dobbelt saa kostbar som de selv kunde skaffe sig den, overmaade slet, derfor uden Tvivl mindre agtet, og just derfor nydt i større Mængde, end naar de selv havde tilberedt den. Komme hertil den Fordeel, der haves i Huusholdningen af til Brændeviin at kunne anvende slet Korn, dertil frosne Kartofler, som just til dette Brug de fordeelagtigste, alle Slags Frugter, hvortil i Norge burde komme Fjeldenes Mængde af alle Slags Bær, — og endeligen Nytten af Spølet eller Bærmen til Kreaturene — Fordele, som for 24 Aar siden Kammerherre Hennings i hans jydske Reise og saa mange flere have lagt for Dagen, saa maaskee det ei burde findes ubilligt, at henvise Flensborgerne, og hvem det er der nyde Fordelen af denne Indretning, til at søge den paa en ærligere Maade, end ved deres meget lumpne og skadelige Brændeviinsfabrikering. — Jeg bør dog anmærke, at man her ikke, som i det østre norske Indland, trodser Forbudet, og brænder Brændeviin det uagtet, da jeg ikke har fornummet, at her brændes det allerringeste paa hele Christiansands Stifts Vestkyst.

Ende.

